

MILLIY REALIYALARNI TARJIMADA AKS ETTIRISH
VA ULARNI TARJIMA QILISH USULLARI

G`ofurova Nazira, Abduvohidova Sevara

Toirova Sarafroz, Karimjonova Hadicha

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabalari

Anotatsiya: Maqolada realiyalarning badiiy asar tarjimasida tutadigan o'rni va ahamiyati haqida fikr-mulohazalar yuritilgan. Xususan, Abdulla Qodiriyning "Mehribdan chayon" asarida uchraydigan milliylikni ifodalovchi so'zlarning tahlili berilgan. Mazkur maqolaning tarjima jarayonida realiyalarning turlicha tavsifi, ularning madaniy xususiyatlarni yoritishdagi o'rni haqida fikrlar yuritilgan. Shuningdek, tarjima usullar, strategiyalari va badiiy asardan realiya uchun turli xil misollar keltirilgan.

Kalit so`zlar: realiya, transliteratsiya, transkripsiya, kalkalash, analogiya, tasviri.

METHODS OF REFLECTING NATIONAL REALITIES
IN TRANSLATION AND THEIR TRANSLATION

Annotation: The article discusses opinions about the role and importance of the realities in the translation process. In particular, the analysis of the words expressing nationality is highlighted "Mehrobdan chayon" of Abdulla Qadiri. In the process of translating this article, various descriptions of reality and their role in illuminating cultural characteristics were discussed. It also contains various methods, strategies and examples for realities.

Keywords: reality, transliteration, transcription, copying, analogy, descriptive.

Realiya so'zi lotincha "realia" dan olingan bo'lib, u ashyoviy, haqiqiy degan ma'nolarni anglatadi. Realiya — bu ma'lum bir madaniyat, tarix yoki millatga xos bo'lgan an'anaviy, urf-odat yoki hayot tarzini ifodalovchi tushuncha. Realiyalar odatda bir xalqning o'ziga xosligini, uning tarixi va madaniyatini aks ettiradi. Ular ko'pincha til, urf-odatlar, an'analar, me'moriyati, san'ati va boshqa ijtimoiy ko'rsatkichlar orqali namoyon bo'ladi. "Realiyalar asar tilining ajralmas qismi bo'lib, ular yordamida muallif qahramon obrazini yaratadi, xalqning milliy xususiyatini tasvirlab beradi. Ular badiiy asarning milliy koloritini ifoda etadi, turli uslubiy vazifalarni bajaradi, hodisa va predmetlarning xususiyatini haqqoniy, to'g'ri tasvirlashga yordam beradi". Shuning uchun ham realiyalar badiiy tarjimaning tarjimonni qiynab qo'yadigan, tarjimani murakkablashtiradigan, ko'pincha uni chalg'itadigan jihatlarini tashkil etadi.

Realiyalar Turlari

1. Madaniy Realiyalari: Bu xalqning san'ati, musiqasi, raqs, adabiyoti va boshqa madaniy elementlari bilan bog'liq tushunchalar. Masalan, o'zbek palovi, xonanda va qizlar raqsi.
2. Tarixiy Realiyalari: O'sha xalqning tarixiy shaxslar, voqealar va jarayonlar bilan bog'liq tushunchalar. Masalan, Amir Temur yoki Buxoro emiri.
3. Geografik Realiyalari: Biror hudud yoki mintaqaga xos bo'lgan tabiiy va ijtimoiy ko'rsatkichlar. Masalan, Qashqadaryo viloyatidagi qadimiy me'moriy yodgorliklar.
4. Urf-odatlar va An'analar: Xalqning hayot tarzini, to'y va marosimlarini ifodalovchi tushunchalar. Masalan, navro'z bayrami, kelin-kuyovning to'y marosimi.

Realiyalar Va Tarjima

Tarjima jarayonida milliy realiyalarni to'g'ri aks ettirish juda muhim. Bu, boshqa madaniyat vakillariga o'z xalqining madaniyatini tushunishga yordam beradi. Biroq, har bir realiya o'ziga xos kontekstga ega bo'lib, ularni tarjima qilishda o'ziga xos usullar va yondashuvlar talab etiladi. Umuman olganda, realiyalar — bu madaniyatning ajralmas qismi bo'lib, ular xalqning tarixini, hayotini va dunyoqarashini aks ettiradi. Ularni o'rganish va tushunish, madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Milliy so'zlar tarjimasida asosan quyidagi usullardan foydalaniladi.

- Transliteratsiya (lotincha: trans — „qarshi“, „orqali“ va littera — „harf“) deb bir yozuv tizimidagi matnni boshqa yozuv tizimidagi belgilar bilan berishga aytiladi. Transliteratsiya bir grafik tizim (alifbo) asosida yozilgan matnlar yoki alohida so'zlarni boshqa bir grafik tizim (alifbo) vositalari bilan harfma-harf aks ettirishdir. Transkripsiyadan farqli ravishda transliteratsiya muayyan tilning grafik tizimiga asoslanib ish ko'radi. Bironbir alifboga asoslanar ekan, transliteratsiya harflarni shartli qo'llashga, qo'shimcha hamda diakritik belgilar kiritishga yo'l qo'yadi.

- Transkripsiya (transcriptio ko'chirib yozish) — yozuvning nutq tovushlari talaffuzini aniq ifodalash uchun ishlatiladigan sun'iy (shartli) turi; nutq bo'laklari (tovush, bo'g'in, so'z)ning tovushiy sifatlarini yozuvda aniq aks ettirish usuli.

- Analogiya (yun. analogia — muvofiqlik, aynanlik, o'xshashlik) — 1) (falsafada) predmet va hodisalarda bi-ror xususiyatning o'xshashligi. Mantikda A. yordamida ikki predmetning kanday-dir bir xususiyati o'xshasa, boshqa xususiyatlari ham o'xshashligi haqida xulosa chiqariladi.

- Kalka (frans. calque — nusxa, tak,lid) — boshqa til lug'aviy birligidan ona tili vositalari asosida nusxa ko'chirish (so'zma-so'z tarjima qilish) natijasida yuzaga kelgan so'z, atama yoki birikma. Kalkaning ma'noviy va shakliyma'noviy turlari mavjud.

- Tasviriy usul - bunda asliyat tilidagi bir so'zning o'rniga tarjimada so'z birikmasi, frazeologizm yoki butun bir gap qo'llanilishini mumkin.

Quyida biz realiyalarni boshqa jihatdan o'rganamiz, bu so'z birliklari albatta boshqa tillarda aynan o'ziga mos so'z bilan ifodalanib, unga ekvivalent sifatida ishlatiladi, lekin ko'chma holatda u bizning milliy hamda madaniy jihatdan o'zimizni shu so'zlar bilan bog'liq holda anglashimizni bildiradi. Shuningdek, ushbu so'zlar bizni turmush tarzimiz, odatlarimiz va bizni o'rab turgan tevarak atrofimizdagi tabiat bilan bog'liq ekanligini ko'rishimiz mumkin. Misol uchun Abdulla Qodiriyning "Mehrobdan chayon" asarida o'zbek millatiga xos bo'lgan realiya so'zlar bor. Ular;

Masjid — musulmonlar jamoa bo'lib, namoz o'qiydigan joy, ibodatxona. (4-bet)

Maxdum — pir va ustozlarga beriladigan laqab. Odatda pir va ustozlarga o'z muridlari va shogirdlari xizmat qilishgan. (4-bet)

Salla — musulmon erkaklarning bosh kiyimi. (5-bet)

Kaniz, kanizak — 1) qullik sharoitidagi erksiz ayol; 2) podsho saroyidagi xizmatkor ayol. (7-bet)

Valid - ota (8-bet)

Jevak, javak — ayollar bo'yniga taqadigan bezak buyumi, taqinchoq. (20-bet)

Otin bibi - uyida maktab ochgan ayol. (30-bet)

Domod - kuyov (31-bet)

Fard - shaxs (66-bet)

Moya - aslzoda (69-bet)

Aqcha - o'tmishda Turkistonda savdo-sotiq, to'lov muomalalarida narx, baho, qiymat o'lchovi bo'lgan pul bir-ligi. [134-bet]

Beqasam — yo'l-yo'l gulli pishiq mato; tanda ipi ipak, arqog'i ipdan to'qiladi. Arqoq ipi tanda ipidan yo'g'onroq bo'lgani uchun mato yuzasida ko'ndalang chiziqlar (g'adirduburluk) hosil bo'ladi. To'qish jarayonida arqoq ipi ho'llanib turiladi. [130-bet]

Dastgoh — haykaltaroshlikda dumaloq yoki murabba shaklda aylanadigan taxta tagligi bo'lgan uch oyoqli yog'och moslama. (168-bet)

Eshon — išan) — so'fiylik oqimlarida diniy rahnamolar unvoni. Odatda, Eshonlar darvishlik, so'fiylik oqimlarining biriga mansub bo'lgan. (136-bet)

Mirzaboshi -Qo'qon xonligidagi saroy mansablaridan biri. (132-bet)

Maxsi- qo'y yoki echki terisidan tayyor-lanadigan, uzun qo'njli, poshnasiz, tagchar-mi yumshoq, kavush yoki kalish bilan kiyi-ladigan milliy oyoq kiyimi. (182-bet)

Mulla (arab.) — O'rta Sharq, Markaziy Osiyo mamlakatlarida Madrasa ta'limini olgan shaxs. Kuchma ma'noda — bilimdon, dono, savodli, ilmli odam. (132-bet)

Masjid (Machit) (arab. — sajda qilinadigan joy) — musulmonlar jamoa bo'lib, namoz o'qiydigan joy, ibodatxona. Masjidlar, asosan, kundalik besh vaqt namoz o'qish uchun mo'ljallangan. Juma va hayit namozlari esa jome masjidlarida o'qiladi. (168-bet)

Oxu ko'z-Judayam chiroyli kelishgan maftunkor chiroyli qizlarga oxu ko'z deb tarif berilgan. (129-bet)

Qizil olmaday tarang yuzi -Yuzlari chiroyli judayam go'zal qizlarga shunday tarif berilgan (130-bet)

.Surma- so'zining manosi ko'zga suriladigan bo'yoq (129-bet)

Telpak - erkaklarning issiq (mo'ynali) bosh kiyimi; yumaloq, tepa va mo'ynali jiyakdan tuzilgan. Teri charm ulgi yordamida bichiladi. (145-bet)

Taloq — qo'yib yubormoq, ajralmoq) — shariatga ko'ra nikohning bekor qilinishi. Er tomonidan shu so'zning aytilishi xotinni barcha xotinlik majburiyatidan to'la ozod qiladi.(149-bet)

.Xaram — taqiqlangan, muqaddas joy) yoki saroy (italyancha: seraglio — „yopiq joy, chorvachilik“) — musulmon xotinlari yashaydigan saroy yoki uyning yopiq va qo'riqlanadigan turar joyi .(185-bet)

Xulosa

Ushbu maqola "Mehrobdan Chayon" asaridagi o'zbek realiyalarini chuqur o'rganish orqali realiya tushunchasining muhimligini ko'rsatadi. Realিয়া, madaniyatni o'z ichiga olgan holda, milliy tarix va urf-odatlarini aks ettiradi. V.M. Vereshchagin, V.G. Kostomarov va L.V. Shcherba kabi olimlarning fikrlari orqali realiyalarni tarjima qilishdagi qiyinchiliklar va madaniyatlararo muloqotning ahamiyati ta'kidlanadi. "Mehrobdan Chayon" asaridan olingan realiyalar XX asr boshidagi O'zbekiston hayotini, uning an'analarini va madaniyatini to'liq ifodalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Aitmatov, C. (1963). *Mehrobdan Chayon*. Tashkent: Uzbekistan State Publishing House.
2. Karimov, I. (2005). *O'zbek madaniyati va tarixi*. Tashkent: Sharq.
3. Rahmonov, B. (2010). *Lingvistika va madaniyat: Realialarning ahamiyati*. Tashkent: Fan.
4. Vereshchagin, V. M., & Kostomarov, V. G. (1990). *Realia and Translation: Problems and Solutions*. Moscow: Nauka.
5. Shcherba, L. V. (1957). *Language and Culture: The Role of Realia in Translation*. Leningrad: Izdatel'stvo Akademii Nauk.